A fajtacsoport szerepe az alföldi juhászatok eredményeiben

MONORI ISTVÁN

Kulcsszavak: juhászat, technológia, árbevétel, támogatás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A vizsgált juhászatok a hazai átlagtól eltérő fajtaösszetételűek és nagyobb nyájméretűek, de a nagyobb állományokhoz korszerűtlen technológia társul, ami korlátozza a potenciális hozamok elérését. A költségek szerkezetéből kitűnik, hogy a takarmányköltségek mellett a személyi jellegű költségek aránya igen magas a vizsgált gazdaságok állománykoncentrációja ellenére is, ami utal az évtizedek óta elavult tartástechnológiára is.

A fajtacsoportonkénti bevételekben szembetűnő a tejelő juhászatok kimagasló teljesítménye, míg a húshasznú és keresztezett fajtáknál ez alig haladja meg a merinó fajtacsoportét. A méretcsoportok szerinti árbevétel a 300–600 anyajuh/nyáj méretű gazdaságokban jelentősen meghaladja a kisebb és nagyobb méretkategóriába tartozó juhászatok bevételét.

A direkt vagy indirekt támogatásoknak köszönhetően a juhászatok jövedelmezőek, melyek meg is haladhatják a termelésből származó bevételeket. A támogatások hatásfoka növelhető, ha a támogatásokat az ágazati fejlődést elősegítő tényezőkhöz, innovációs elemekhez kötnék.

BEVEZETÉS

Évtizedek óta találkozunk azokkal a megállapításokkal, amelyek szerint a juhászati ágazat teljesítménye hullámzó, alacsonyak a hozamok és eredménytelen a tevékenység, de mindezek ellenére hazánkban egymillió körüli anyajuhot tartanak. Ez a szám az adottságokhoz és a kívánatoshoz képest igen alacsony, de a kedvezőtlen hatásokhoz képest jelentős.

Magyarországon – az 1990-es évek közepén – 6800 gazdaságban 811 ezer darab juhot tartottak nyilván. Az átlagos nyájméret ekkor 120 egyed körüli volt *(Kukovics – Jávor, 1998)*. Az állománykoncentráció növekedése a 90-es évek közepétől folyamatos, 2005-ben az átlagos nyájméret 159 egyedből állt, és a teljes állomány is növekedett egymillió kétszázezer közelébe *(MJSZ, 2005)*. A hazai juhállományban a merinó aránya magas, 90% körüli, de lassan csökkenő. A hazai juhtartás legfontosabb problémái között szerepel a genotípus-használat is. A hazai merinóállomány meglehetősen vegyes minőséget képvisel, és a kutatók által ajánlott tudatos keresztezések nem történnek meg. A vad pároztatás nagy korlátot jelent a keresztezett bárányok számának növelésében *(Jávor et al., 2009)*.

A Bihari térségben végzett vizsgálatokban megállapították, hogy rossz az eszközellátottság, a korszerűtlen épületek akadályozzák a férőhelyek kihasználását, elavult az infrastruktúra, s szükség lenne a fajta- és technológiaváltásra *(Nábrádi et al., 2000)*.

A juhtartás jövedelmezőségének fokozása csak a fajlagos hozamok növelésén keresztül lehetséges (*Jávor, 1995*). Felhívják

a figyelmet arra, hogy a magasabb hozamok természetesen magasabb színvonalú takarmányozást is igényelnek *(Jávor – Lakatos, 1993)*. Az ágazatot érintő 12 legfontosabb probléma között első helyen az alacsony hasznosult szaporulat (0,6-0,7/ anyajuh/év a szükséges 1,35-1,45 helyett), második helyen a bárányhús kedvezőtlen minőségét említik. A szaporulatráta 0,6–1,0 nagyságrenddel történő növelése keresztezés vagy nagy hatású gének örökítése által képzelhető el. A hazánkban megtalálható genotípusok laktációnkénti tejtermelése (jelenleg 100–400 liter) keresztezés révén 80-300 százalékkal növelhető *(Kukovics, 2008)*.

Észak-Magyarországon a juhászatok jövedelmi viszonyait vizsgálva megállapították, hogy a juhtartásban sok munkával minimális jövedelem érhető el. Az elmúlt években némi javulás volt, de az eredmények szerények. A juhászat sok gazdaságban veszteséges *(Marselek – Abayné, 2008)*.

Saját vizsgálatunk a hazai juhágazat valós teljesítményének megállapítására irányult. Szerintünk megfelelő méretek mellett az ágazat képes jó eredmények elérésére. Meggyőződésünk, hogy ebben jelentős szerepet játszik a fajtaválasztás és a hasznosítási mód. Megvizsgáltuk, hogy milyen fontosabb technológiai paraméterek jellemzik az egyes gazdaságok juhászatait, és ezt mennyire képesek hasznosítani. Felmérésünkben kitértünk a bevételek szerkezetére, a költségszerkezetre, s így képet alkothattunk a jövedelemviszonyokról is. A juhászathoz kapcsolódó szaktudás, tradíció és életforma nemcsak megélhetést jelent, hanem kulturális szempontból is értéket képvisel, éppen ezért Európára jellemző az ágazat támogatása. Vizsgálatainkban arra is kerestük a választ, hogy a támogatások mennyiben ösztönzik a juhászat fejlesztését.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A vizsgált juhászatok az Észak- és Dél-alföldi Régió juhlegelőkkel rendelkező területein, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar és Bács-Kiskun megyében helyezkednek el. Felméréseink 2003 és 2006 közöttiek. A juhászatok vezetőivel közösen töltöttük ki a „Juhászatok technológiai színvonalának felmérése" című részletes kérdőívet. A felmérést 38 gazdaságban végeztük el. Az életképesség a juhágazatban is több naturális és értékmutatóval határozható meg. Hipotézisünknek megfelelően a fajtahasználatot, a technológiai színvonalat és az állományméretet vizsgáltuk naturális mutatókkal, míg a hozamokat, árbevételeket és a költségeket, valamint a jövedelmet értékmutatókkal. Az állományméretet véltük a könnyen kezelhető mutatónak, amely más mutatók alakulását is befolyásolja. A 100 anyajuh/nyáj méret feletti juhászatokat életképesnek tekintettük, s a vizsgálati mintát belőlük választottuk ki. Ennél a méretnél az ágazat már jelentős ráfordításokat igényel, gazdaságilag meghatározó lehet egy mezőgazdasági vállalkozásban, s mivel az állomány tartása egyértelműen árutermelési céllal történik, ezért a fejlődést ezek a juhászatok képviselik. Úgy véltük, ilyen méret felett már kisebbek azok a torzító hatások, amelyek kisebb gazdaságok esetén előfordulhatnak: a hobbitartásból adódó többlet fajlagos költség, egy telephely körletrendjének fenntartása miatt tartott juhok alacsony fajlagos hozama vagy bemutatás céljából tartott juhok stb. A torzító hatások minimalizálásával pontosabban be lehet mutatni, hogy az ágazatot meghatározó méretű gazdaságok mennyire életképesek, milyen perspektívákkal rendelkeznek. A három megyében így a 842 potenciálisan életképesnek ítélt juhászattal rendelkező gazdaságnak a 4,5%-át vontuk be a mintába (1. táblázat).

1. táblázat

A vizsgált juhászatok aránya a potenciálisan életképesnek ítélt juhászatok százalékában, megyénkénti bontásban

	Bács-Kiskun megye	Hajdú-Bihar megye	Jász-Nagykun-Szolnok megye	Összesen
1. Összes juhászatok száma *	1 198	1 580	803	3 581
2. Életképesnek ítélt juhászatok száma	383	363	96	842
3. Vizsgált juhászatok száma	13	11	14	38
4. Vizsgált juhászatok aránya (3/2x100)	3,4%	3%	14,6%	4,5%

*MJSZ, 2005

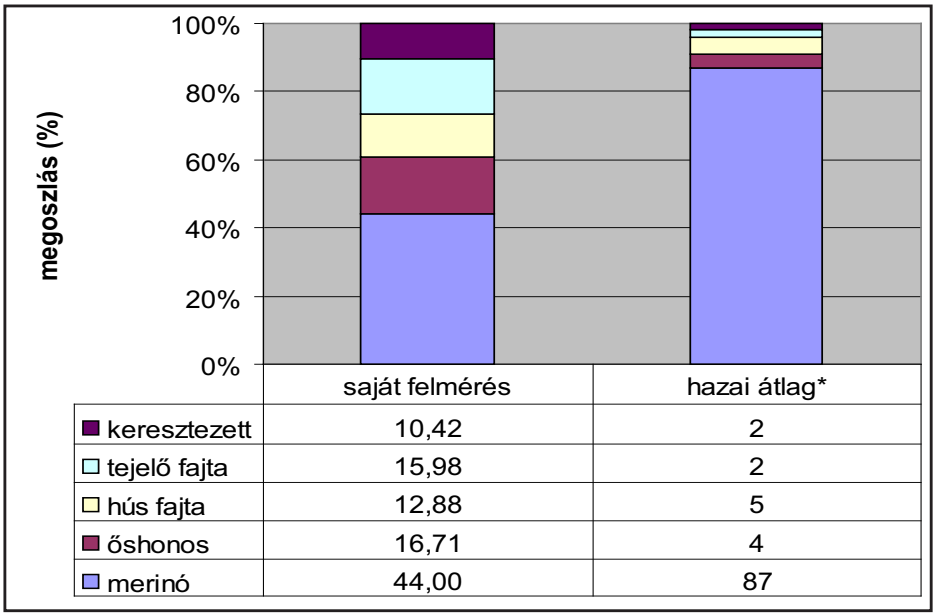
A kérdőív részletesen kitér a hozamokra és a ráfordításokra. Az árbevétel kalkulációja a felmért hozamadatokból és az értékesítési éves átlagár alapján történt. A felmérésben – árbevételként – csak az értékesített juhászati termékeket vettük számba. Adott gazdaság nem juhászatból származó bevételeit nem vettük figyelembe. Az anyagköltségeket részben a saját termelésű termékek önköltsége, valamint a vásárolt termékek beszerzési értéke adta. Rákérdeztünk más költségtényezőkre, mint állatorvosi költségekre, rezsitételekre, szolgáltatási költségekre, bérleti díjakra, biztosításokra és egyéb költségekre is. A személyi jellegű költségeket az alkalmazotti létszám alapján becsültük meg.

AZ EREDMÉNYEK

A felmérésben szereplő anyajuhok genotípusa alapján öt fajtacsoportba soroltuk a vizsgált állományokat: *merinó, őshonos, hús, tejelő és keresztezett csoportba*. Megoszlásukat az 1. ábra mutatja. Vizsgálatainkban a merinó típusú (kettős hasznú, hús-gyapjú juhok, amelyek genotípusukban a merinó vérhányad jelentős és fenotípusosan a merinó fajtajegyeket hordozzák) nyájakat merinó néven *egy fajtacsoportba* soroltuk. *A második csoportba* kerültek az őshonos fajták (cigája, racka, gyimesi racka, kisebb környezeti igényű hazai fajták, amelyek az évszádok alatt tökéletesen alkalmazkodtak a hazai klímához). *A harmadik csoport*, a húshasznúak közé a kimondottan hústípusú genotípusokat soroltuk (pl. charolais, ile de france, német húsmerinó, német feketefejű, suffolk, amelyek korszerű keresztező partnernek számítanak). *A negyedik csoportot* képező tejelő fajták közé soroltuk a tejelő cigáját (2006-ban még nem őshonos fajta), a brit tejelőt és az awassit (a tejelő genotípus közé soroltam azokat, amelyek 150 napos laktáció során képesek 150 l tejet termelni). *Az ötödik, keresztezett csoportba* olyan nyájak kerültek, ahol szinte kizárólag tejelő keresztezett, kisebb számban hústípusú keresztezett állomány volt. Felmérésünk nem tükrözi a hazai fajtaösszetételt, ahol a merinó típusú juhok aránya eléri a 87%-ot. Mintánkban is a merinó genotípusok szerepeltek legmagasabb arányban (44%). A vizsgált juhászatokban – a hazai átlaghoz képest – jelentősnek mondható a hústípusú juhok (16%), a keresztezett állomány (10%), a tejelő (16%) és az őshonos (17%) genotípusok jelenléte egyaránt. A hazai általános, egyoldalú fajtaszerkezet a vizsgált állományokban nem jelent meg markánsan.

1. ábra

Fajtacsoportok a vizsgált gazdaságokban (2003–2006) és a hazai átlag (2004)

* MJSZ, 2004, a nyilvántartott itthon tenyésztett fajtákat ugyanazon rendező elv szerint soroltam a genotípus-csoportokba, mint a saját felmérésben szereplő fajtákat.

A fajta, a hasznosítási irány és az alkalmazott technológia nagymértékben befolyásolják a juhászatok életképességét.

A vizsgált juhászatok átlagos nyájméretét a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat

A vizsgált juhászatok átlagos nyájmérete a különböző genotípusok esetén (2003–2006)

Genotípus	Tenyészetenkénti átlagos anyalétszám
Merinó	281,3
Őshonos	309,8
Hústípusú	256,5
Tejelő	1 392,3
Keresztezett	158,9
Átlagos nyájméret	478,0
Hazai átlag	150,0

Két olyan technológiai jellemzőt találtunk, amelyek a vizsgált juhászatoknál a nyájmérettel kapcsolatosak voltak, mint *az elletési rend és a termékenyítés. A sűrített elletések* aránya kimagasló a legkisebb méretkategóriában (24%), de a középső (11%) és a legnagyobb (7%) méretkategóriában is jelentős mértékben volt jelen a vizsgált juhászatokban. A kis méretkategóriára kimagaslóan jellemző a folyamatos elletés, ami a termelési potenciál kihasználása szempontjából nem kedvező, valamint emellett nagy és folyamatos élőmunkát igényel. A nagyobb méretkategóriákban a folyamatos elletés jelentősége csökkenő, a legnagyobb méretkategó-

riában teljesen hiányzó. A méret növekedésével előtérbe kerül a sűrített és osztott elletés, illetve a nagyobb gazdaságok úgy választják meg az elletés típusát, hogy az a lehető legkisebb élőmunka-ráfordítással valósulhasson meg (évi egyszeri elletés).

A vezető juhtenyésztő országokban az eredményes tenyésztés és tartás egyik alapköve a mesterséges termékenyítés, ami a minőségi termelés és genetikai előrehaladás alapja (*Kukovics et al., 2009*). Az általunk vizsgált juhászatoknak alig több mint 9%-a alkalmazott mesterséges termékenyítést, és ebből 5% a legkisebb méretű gazdaságokból adódik, ami négyszerese a hazai átlagnak. A szabad pároztatás viszont közel 71%-os részt képvisel a vizsgált juhászatok átlagában. A kézből való fedeztetést és a háremszerű fedeztetést kizárólag a törzstenyészetekben alkalmazták, ahol a származást pontosan ismerték. Mindhárom méretcsoportban előfordult törzstenyésztés. A célpárosítások nagy jelentőségűek az árutermelő gazdaságokban is, hiszen a beltenyésztés elkerülése nem csak a tenyészállat-utánpótlásban szükséges, mert hat az értékesítésre kerülő bárányok teljesítményére is. Felméréseink igazolják, hogy a méret alapján perspektivikusnak vélt juhászatoknak (300–600 anyajuh/nyáj) több mint kétharmadában nem fordítottak gondot a célirányos pároztatásra.

A fajtacsoportonkénti árbevételeket vizsgálva megállapítottuk, hogy a tejelő fajtáknál a fő bevételi forrást a tej jelentette, a bárányértékesítés bevétele alacsonyabb, mint más csoportoknál. A vizsgált intenzív tejelő juhászatokban a bárányokat mesterségesen nevelték és a lehető leggyorsabban értékesítették, hogy az élőmunka-ráfordítást minimalizálják, ezért kisebb az egy bárány értékesítése után befolyt árbevétel. Ebbe a hasznosítási csoportba tartozó egységeknél magasabb a tenyészállat-értékesítés aránya, ami csökkentette a vágóra értékesített bárányok számát és a bárányból adódó egy anyajuhra jutó árbevételt is.

3. táblázat

Az anyánkénti átlagos bevétel fajtacsoportonként a vizsgált juhászatokban (2003–2006)

(M.e.: Ft/anya/év)

Megnevezés	Merinó	Őshonos	Hús	Tejelő	Keresztezett	Átlag
Bárány	13 702	9 180	15 087	7 216	15 703	12 292
Gyapjú	432	356	359	315	370	386
Selejt	1 106	1 327	1 474	1 357	1 898	1 315
Tenyészjerke	0	0	0	1 352	64	223
Jerke	768	287	361	1 161	133	633
B kos	338	21	120	163	0	194
A kos	753	25	314	330	12	431
Tej	0	4 592	0	28 644	330	5 382
Összesen	17 099	15 787	17 716	40 539	18 511	20 855
CV%	38,25	11,94	43,37	48,02	66,05	-

A 3. táblázatból látható, hogy az őshonos csoport árbevétele a legkiegyensúlyozottabb. A merinó, illetve a hús genotípusú csoport közötti különbséget a merinó teljesítményét meghaladó húsfajták bárányhozama adja. A méretkategóriánkénti árbevétel alakulása (4. táblázat) alapján a legkedvezőbb eredményt a 300–600 anyajuh/nyáj méretű juhászatok érték el, 63%-kal haladták meg a legkisebb árbevételt produkáló 0–300 anyajuh/nyáj méretű juhászatok eredményét, míg a 600 egyedszám fölöttieket csak 23%-kal.

4. táblázat

A nyájméret és a bevétel kapcsolata a három méretcsoportban a négy vizsgálati év átlagában

Nyájméret (anyajuh/juhászat)	Átlagos bevétel (Ft/anya/év)
0–300	16 252
300–600	26 542
600–	19 968

A költségeket vizsgálva (5. táblázat) látható, hogy a tejelő fajtacsoport költsége a legmagasabb. Ez a kiemelkedően magas takarmányköltségnek és egyéb szolgáltatási költségeknek tulajdonítható, az alacsony személyi jellegű költségeket pedig a nagyüzemi körülmények közötti élőmunkát kiváltó műszaki, technológiai megoldások magyarázzák, így a segédüzemi és egyéb anyagköltségek magasabbak voltak, mint a többi fajtacsoportban.

5. táblázat

Költségszerkezet alakulása fajtacsoportonként a vizsgált gazdaságokban (2003–2006)

(M.e.: Ft/anyajuh/év)

Megnevezés	Merinó	Őshonos	Hús	Tejelő	Keresztezett	Fajtacsoportok átlaga
Összes takarmányköltség	8 803	5 150	6 179	9 561	6 759	7 290
Amortizáció	180	1	0	0	0	36
Külső szolgáltatás költsége	448	0	668	204	582	380
Személyi jellegű költségek	7 104	6 221	7 020	4 920	7 907	6 634
Egyéb anyag (takarmánykiegészítők, gyógyszer stb.)	251	264	377	409	577	376
Egyéb költségek (bérlet, biztosítás, állatorvos, termékenyítés)	4 195	4 061	2 044	6 289	2 272	3 772
Segédüzemi költség	315	235	244	321	271	277
Közvetlen költség	21 295	15 932	16 532	21 703	18 369	18 766
Közvetett költség	1 491	1 115	1 157	1 519	1 286	1 314
Összes költség	22 786	17 047	17 689	23 222	19 655	20 080

Forrás: saját adatgyűjtés és feldolgozás

A nyájméret alapján a vizsgált gazdaságok átlagos költségei kis különbséget mutatnak (6. táblázat).

6. táblázat

Az összes költség alakulása különböző nyájméretekben a vizsgált gazdaságokban (2003–2006)

Megnevezés			
Nyájméret (anyajuh/juhászat)	<300	300–600	>600
Összes költség (Ft/anyajuh/év)	18 123	25 380	19 524
Index: 300=100	100	140	108

A fajtacsoportonkénti jövedelemvizsgálatból kiderült, hogy a legrosszabb eredményt a merinó csoportban érték el, éves szinten több mint 5000 Ft/anyajuh veszteség keletkezett. Az őshonos és a keresztezett csoportok szintén veszteségesek, de ennek mértéke lényegesen alacsonyabb, mint a merinócsoporthoz tartozó gazdaságok negatív eredménye. A hústípusú csoportban szerény eredmények születtek, a bárányok testtömeg-gyarapodásának köszönhetően. A támogatások nélküli jövedelem a különböző fajtacsoportokkal rendelkező juhászatoknál a 2003–2006. években: merinó –5687; őshonos –1260; hús 27; tejelő 17 317; keresztezett –1144 Ft/anya/év.

A termelési eredmények tükrében elszomorító az ágazat gazdasági helyzete. A gazdáknak az ágazat fenntartására irányuló motiváltságát csak a különböző támogatások biztosítják. Ezek jelenleg elérhető maximális értékeit a 7. táblázatban foglaljuk össze.

Maximális támogatások csak abban az esetben érhetők el, ha a gazdálkodás kedvezőtlen adottságú területen folyik, az adott területre jutó állatállomány minimális, és ökológiai rendszerben gazdálkodnak. Az őshonos állatokra külön támogatás is igényelhető. A 7. táblázatban szereplő támogatási mértékeket a vizsgált gazdaságok egyike sem tudta realizálni.

7. táblázat

A bevételek támogatásokkal becsült értéke a vizsgált gazdaságokban (2003–2006)

(M.e.: Ft/anyajuh/év)

	Merinó	Őshonos	Hús	Tejelő	Keresztezett
* Árbevétel	17 099	15 787	17 716	40 539	18 511
** Támogatások	43 893	49 102	43 893	43 893	43 893
Összes bevétel	60 992	64 889	61 609	84 432	62 464

Forrás: *saját adatgyűjtés és feldolgozás; ** Jávor – Kukovics – Molnár, 2006
Támogatások: nőivarú, őshonos juh, területalapú gyep, AKG gyep, anyajuh, KAT.

A 7. táblázatból látható, hogy a juhászat bevételeit alapvetően a támogatások biztosítják, még a jól működő tejelő juhászatban is jelentős szerepű a támogatás.

A 8. táblázatban a méretcsoportonkénti jövedelem alakulása látható. Megállapítható, hogy mikroökonómiai szempontból a vizsgált juhászatok esetén a marginális méretnagyság biztosan 600 anyajuh/nyáj felett van. Azonban jól látszik, hogy a legnagyobb jövedelmet a középső méretkategóriában lévő gazdaságok érték el. A legkisebb méretkategóriában a juhászatok csak az értékesített termékekből származó bevétel alapján veszteséget termeltek (költségarányos jövedelmezőség: –10,3%).

A legnagyobb méretkategóriában sem mondható jelentősnek a jövedelem, ahol a költséghez viszonyított jövedelmezőségi ráta 2,5% körül alakult. A leghatékonyabb – 300–600 anyajuh/nyáj – csoportban a költségarányos jövedelmezőségi ráta 4,5% körül alakul.

8. táblázat

A jövedelem alakulása különböző nyájméretekben a vizsgált gazdaságokban (2003–2006)

Nyájméret (anyajuh/juhászat)	Átlagos jövedelem (Ft/anya/év)
0–300	–1871
300–600	1162
600–	444

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Jávor A. (1995): A fajtabővítés szükségszerűsége és lehetőségei a magyarországi juhtenyésztésben. Tiszántúli Mezőgazdasági Tudományos Napok, Hódmezővásárhely – (2) Jávor A. – Lakatos D (1993): Keresztezett tejhasznú juhfajták ökonómiai takarmányhasznosításáról. Gazdálkodás, XXXVII. évf. 7.sz. 40-47. pp. – (3) Jávor A. – Kukovics S. – Molnár Gy. (2006): Juhtenyésztés A-tól Z-ig. Mezőgazda Kiadó, Budapest, ISBN 963 286 275 9 – (4) Jávor A. – Nábrádi A. – Kovács A. – Komlósi I. – Árnyasi M. – Kusza Sz. – Fenyves V. – Czeglédi L. – Madai H. – Lapis M. – Vass N. – Novotniné Dankó G. – Stefanovics B. – Oláh J. – Monori I. – Kukovics S. (2009): Debreceni álláspont a kiskérődzők ágazati jövőjéről. Magyar Mezőgazdaság, 64. évf. 8. sz. – (5) Kukovics S. (2008): Létszám és termelésváltozások az európai (EU), valamint a magyar juh és kecskeszektorban. A juhtenyésztés jelene és jövője az EU-ban (válogatott tanulmányok). Herceghalom–Debrecen, DELA Kft, ISBN 978-963-8030-58-0 – (6) Kukovics S. – Jávor A. (1998): Sheep and goat productio system in Hungary. Sheep and goat production in Central and Eastern European countries, Herceghalom, ÁTK, 15-21. pp. – (7) Kukovics S. – Káda A. – Monori I. – Németh T. – Daróczi L. (2009): Működés, támogatottság, szervezettség és a piac – a juhtermék-előállítás és szervezése francia és spanyol mintáiból II. Magyar Mezőgazdaság, Magyar Juhászat melléklet 18. évf. 12. sz. Magyar Juhtenyésztő Szövetség Időszaki kiadványai (2004-2005-2006) MJSZ – (8) Marselek S. – Abayné Hamar E. (2008): A fenntartható és környezetbarát juhtartás lehetőségei az Észak-Magyarországi Régióban és kapcsolódása a vidékfejlesztéshez. A juhtenyésztés jelene és jövője az EU-ban (válogatott tanulmányok). Herceghalom–Debrecen, DELA Kft, ISBN 978-963-8030-58-0, 151-169. pp. – (9) Nábrádi A. – Jávor A. – Molnár Gy. – Szűcs I. – Kukovics S. (2000): Juhászat a bihari térségben I., Gazdálkodás, XLIV. évf. 6. sz. 11-18. pp.